

Рајка ГЛУШИЦА

БОГАТСТВО ПОЕТСКЕ ЛЕКСИКЕ

1. Већ од првих анализа и осврта на књижевно стваралаштво Мирка Бањевића изношена су запажања која се односе на ауторов стил и језик. Та запажања су се кретала од критички интонираних примједби и замјерки везаних за књижевнојезички израз, па до спознаје да су језик и стил који налазимо у поезији Мирка Бањевића производ пјесниковог смишљеног трагања за експресивним ријечима и афективним изразима који ће моћи да искажу сву необузданост, револт и побуну не само ума већ и читавог пјесниковог бића.

1. 1. Један од првих приказа пјесништва младог Мирка Бањевића био је из пера Данила Вушовића, који пишући о Бањевићевој првој збирци насловљеној *Побуне ума* из 1930. године, истиче да је ријеч о поезији „јаке мисли и дубоког осјећања али и стилско-језичког немара и опорости”¹. Пјесников пријатељ Никола Лопичић потврђује претходне ставове истичући да је Бањевић талентован пјесник и да у његовој поезији има „ванредних стихова,” али да сувише локална лексика „квари пјесму”².

Да се поезија Мирка Бањевића распознаје и по језику потврдио је и Василије Точанац ријечима: „Ломио је и себе и речи да би удахнуо садржајну свежину, експресивну и звуковну снагу, да би тако савладао своју песничку материју”³. Милорад Стојовић иде дубље у анализу књижевнојезичког израза пјесника Бањевића, оцјењујући да Бањевићева поетска лексика има непресушне изворе у народном говору, у народном стваралаштву. „Ријеч му је опора, горка, као и живот који га инспирише; крепка, јака – попут

¹ Данило Вушовић, текст објављен у листу „Сободна мисао” од 21. септембра 1930. овдје преузет цитат из предговора књиге „Завјет” Мирка Бањевића, Библиотека „Луча” Графички завод, Титоград 1965, стр. 8.

² Исто, стр. 9.

³ Василије Точанац, Књижевност и језик, бр. 3-4, Београд 1957. Цитат из горе поменуто књиге стр. 17.

боја на Лубардиним платнима; једра, богата као метафора народне пјесме. Проосјећајна, проживљена, одболована пјесничка грађа наша је кроз језик пут до аутентичне сугестивности”. Стојовић каже да пјесник открива заборављене ријечи и изразе као што су: *вијар, утуљен вид, озјели тамјан* и друге, или познате ријечи обогаћује новим значењем и љепотом проширујући њихове поетске моћи, али и критикује пјесника да је у игри ријечи ма понекад претјеривао или узимао некритички ријечи из народа (лама, дроб) или је претрпавао језички израз нефункционалном језичком материјом, или, пак, у тежњи за иновацијама неуспјело градио нове ријечи.⁴

И Радомир Константиновић посебно истиче језик као значајан елемент у поезији Мирка Бањевића, која се заправо и манифестује кроз ријеч и крик, наслањајући се на народну лексику и народне пјесме које су никле из ритуала и обреда. Константиновић каже: „Ломио се са речима и кроз речи, као да их први изговара. У његовом језику има дилувијалне снаге и неспретности првине; у његовом црногорском, изворном народском говору који као да ће свакога часа да склизне у десетертац и који је ментално десетерачки иако је стихован по другоме слономерју, има затамњелости и тешкоће ријечи која као да је отимана од пустиње, нешто исконско, нека обилност и сила које, међутим, не успевају да дођу до технике артикулације” али кроз тако „неартикулисану” поезију његове прве збирке проговара „речју исконског црногорског говора” бездан архаичности и подземне снаге.⁵

1. 2. Једини који, по нашем сазнању, на језичкостилски израз Мирка Бањевића гледа другачије од осталих јесте Миодраг Шијаковић. Он, наиме, сматра да је пјесник преко језика створио нов и својеврстан сензибилитет и посебну лирску технику, која је постала и остала његов стваралачки манир и једина могућност вајања осјећања и изражавања кошмарних стања једног побуњеног ума. Бањевићеву поезију овај критичар посматра као потребу да се путем једне необичне и народске лексике образују слојеви сензибилитета и да пјесник на тај начин ствара особен поетски стил гдје се манифестују искуство, ерудиција, познавање пјесничког заната, али прије свега и изнад свега приврженост једном говорном супстрату који живи и који се осјећа у свијести и у сваком стваралачком чину⁶. Шијаковић показује да су приговори критичара пјеснику да се пона-

⁴ Милорад Стојовић, *Бол и отпор Мирка Бањевића*, предговор књизи *Завјет*, Библиотека Луча, стр. 17.

⁵ Радомир Константиновић, *Мирко Бањевић*, есеј у књизи *Биће и језик*, књ. 1, Београд 1983. год. и као додатак у књизи *Побуне ума*, (поновљено издање), Никшић 2005.

⁶ Миодраг Шијаковић, *Језик као звуковна симболика у поезији Мирка Бањевића*, „Стварање” бр. 3, Титоград 1985. стр. 395-397. и у књизи *Црногорска књижевност у књижевној критици* В, приредио Слободан Калезић, Подгорица 2002. стр. 273-281.

шао неодговорно при грађењу стихова неосновани, те да они нијесу разумјели да је ријеч о пјеснику који је трагао за експресивношћу ријечи кроз игру која је израз слободе духа и разигране стваралачке маште.

1. 3. У данашњем реферату о поетској лексици Мирка Бањевића имали смо у виду све поменуте приступе пјесниковом језичкостилском изразу. Послије анализе језичке грађе наметнули су се закључци који потврђују поједине већ изнесене примједбе, али у највећој мјери ти закључци кореспондирају са оним што је о пјесниковом језику изрекао Миодраг Шијаковић.

2. Мало је пјесника, мало је мајстора пера чија нас писана ријеч неће одвести до њиховог завичаја. То је она језичка компонента која извире из дубине пишчеве душе и које се он, и све кад би хтио, не може ослободити. Да се у то увјеримо довољно је само мало, разгрнути горњи лексички слој неког литерарног остварења, при чему ће нам се указати супстратски језички слој. У једном осврту на писану ријеч Алексе Шантића Асим Пецо, наш познати лингвиста, написао је: „Када не бисмо знали одакле је наш пјесник, његова поезија би нас одвела на обале Неретве”⁷. Оваква констатација да би нас поезија одвела до пјесниковог завичаја, могла би се дати и за друге пјеснике и прозне писце. То се, свакако, може рећи и за Мирка Бањевића. Тематика његових пјесама, лексички фонд, ономастика, све упућује на предјеле у којима је пјесник провео дане дјетињства, дане када је научио језик којим ствара и одакле је понио најјаче утиске. Прави пјесник црпе своју грађу из завичајног круга, обогаћује свој израз са завичајних изворишта. Без тога би његова ријеч „у кам очајала”. Овакве ставове потврдили су многи наши писци, а свакако и у потпуности и црногорски пјесник Мирко Бањевић.

3. Пјесник трага за ријечима које су можда ишчезле, али одзвањају у њему јер их је понио из дјетињства, из родитељског дома. Кроз стихове провијава пјесникова тежња да се утка што више народних израза и тиме се постигне особен језички израз. Тако ћемо у његовом пјесничком језику наћи добро уклопљене лексеме које су типичне за пјесников завичајни говор: *ледним надом* (3, 165)⁸ именица *нада* обична је у облику мушког рода у црногорским народним говорима и код црногорских писаца,⁹ *кам*

⁷ Асим Пецо, *Над Шантићевом поезијом*, у књизи *Писци и њихов језик*, Просвета, Београд 1995. стр. 228.

⁸ Грађа је екцерпирана из двије књиге поезије Мирка Бањевића и то 1.: „Завјет” издате у Библиотеци Луча, Графички завод, Титоград 1965. (обиљежаваћемо је словом 3 иза којег иде број странице) и 2. „Побуне ума” избор из поезије Мирка Бањевића, издаде у Подгорици 2003. (обиљежаваћемо је словом П).

⁹ Видјети у Рајка Биговић Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Подгорица 1997. стр. 103.

(3, 166,) облик обичан за све црногорске писце и говоре;¹⁰ Пут *вас* маглен (3, 45) овај облик без извршене метатезе је обичан у свим говорима Црне Горе и у језику старијих црногорских писаца.¹¹ Лексеме карактеристичне за црногорске говоре успјешно су инкорпориране у пјесников поетски израз такве су: *просекати, зауминути, сичан, посторањ, знавење, озјели тамјан, утуљен вид, искобље, клијет, кукрица, перчин кокорави, дако* и многе друге.

4. На народним изразима пјесник је радио и то најчешће кроз игру ријечи. Тако народне фразеологизме или устаљене изразе (идиоме) веома вјешто премеће и уклапа у стих а да се форма идиома ипак препозна и не доведе у питање његово значење. Фразеологизми, познато је, постоје само у устаљеној форми која јасно детерминише идиом и без те форме не би било фразеологизма. Пјесник, међутим, премеће дјелове фразеологизама по својој вољи и потреби, стварајући необичне комбинације стилски успјеле. Тако, рецимо, налазимо разбијене фразеологизме, ипак препознатљиве, у стиховима:

А јад што ме додаје јаду (3, 166)

На обојке да изгрдим у сјечивице – у ријечи (3, 172)

Ако би ми и траг погинуо

Ти нећеш прећи моју ријеку (3, 101)

Згрчени те кумисмо и пропиштасмо

Ко у процјепу рудинске змије (3, 64)

А небо ко капа

Плава или мрка (3, 51)

Срећа ко камен о стаменцу

У станац све се затукло (3, 165)

Лако препознајемо црногорске народне устаљене изразе које пјесник вјешто комбинује и користи у свом пјесничком изразу: *јад јаду додавати* у значењу непресталне невоље; *траг погинути* у значењу нестати без помена, без трага; *пиштати ко рудинска змија* – бити у великој невољи; *мрка капа* – лоши изгледи; *у камен катуцати* – утврђивати клетву да буде чврста и постојана као камен.

¹⁰ Исто, стр. 101. и фуснота 195.

¹¹ Сви испитивачи црногорских говора забиљежили су као фреквентну ову форму, а старији писци подражавају стање у дијалектима, тако да је облик *вас* обичан код Змајевића, владике Данила, Петра I, Петра II Петровића Његоша. Видјети у горе цитираној књизи Р. Глушице стр. 87-88. и фусноту 157.

5. Као типичну карактеристику говора црногорских пјесник користи облике ријечи са јотованим сугласницима тј и дј: *ђе* (П, 11, 16, 22, 59, 308...) *негђе* (П, 16, 20, 49, 358...) *овђе* (П, 25) *ђеци* (П, 319), *ђедова*, *прађеда*, *чукунђеда* (П, 319), *долеће* *рука* *ђевојачка* (П, 142), *ђетету* (П, 148), *међедопобједник* (П208), *нађести* (П, 226).

У збирци пјесама „Побуне ума” у оба издања, из 1930. и 2005. године, штампана екавицом имамо умјесто ових облика са јотованим сугласницима т и д облике: *где*, *овде*, *негде*, *деца*, *дедова*, *прадеда* и сл. што никако не одговара аутентичном пјесниковом изразу. Слично је и у збирци пјесама „Завјет” изdatoј 1965. год. у Библиотеци Луча у којој су примијењена важећа правописна правила српскохрватског језика тако да се у њој ове лексеме јављају у облицима: *гдје*, *овдје*, *негдје*, *дјеца*, *дједова*, *долетје* *рука* *ђевојачка*, *ђетету* и сл. Поред ових пјесник користи и друге типично црногорске ијекавизме: *шљеме*, *виђу*, *вељи*, родни *опушићели* крај.

6. У Бањевићевим стиховима често ћемо наћи облике неодређеног облика придјева ријетке у савременом језику у којем се изгубила семантичка разлика између придјева одређеног и неодређеног вида. Краћи облици неодређеног вида одговарају ритму пјесме, доприносе живости, плијене својом неуобичајеношћу и дају помало стилску боју архаичности.¹²

Да ми се голоногу јави / и озеблу (П, 324)

И на сунчану заласку (З, 54)

Колико панђи у мени раздерану (З, 175)

пружа се из бездна до бескраја вјечна (П, 59)

та што некад сања крај извора лијечна (П, 59)

у намриштену јутру / у намрачену вечеру (П, 404)

Купић ме оплијенио боса (П, 324)

да спајају странице необорива зида (П, 257)

Честа употреба облика именичке промјене придјева код нашег пјесника свакако су његов свјесни одабир којим постиже стилске ефекте, уз напомену да таква употреба ових облика има снажно упориште у црногорским народним говорима и у црногорској литерарној традицији.

7. Пјесник из потреба стиха и стилских ефеката употребљава неке именице у краћој форми које су данас у стандардном језику обичније са уметком -ов / -ев у множинским облицима:

¹² Рајка Глушица, *Употреба придјева одређеног и неодређеног вида у црногорској приповједачкој прози XIX вијека*, ЦАНУ, Зборник радова са скупа Живот и дјело Михаила Стевановића, Подгорица 2002 . стр. 233-241.

на суровој лађи / сивог океана, носе га вјетри (П, 26)
 свирају диви једнооки (П, 47)
 Искашани моји длани (П, 87)
 па су гривасти лави (П, 324)

И обрнуто, облици обични у стандардном језику у краћој форми код нашег пјесника их налазимо са инфиксом у множини:

Док около вију облакови кобни (П, 50)
 Облакови грдни у небеса крећу (П, 53)

8. Вид пјесникове игре ријечима је и његова творба нових ријечи. Ту је Мирко Бањевић веома продуктиван са творбеницама насталим слагањем и комбиновањем ријечи, извођењем или деривацијом али и композиционо-деривационим моделом дакле, комбинацијом претходна два поступка. Као производ ових творбених поступака у пјесниковом језику налазимо нов лексички потенцијал стилистички веома успио и афективан, али и оних модела и узорака мање успјелих.

8. 1. Навешћемо неке од сложеница које налазимо у стиховима нашег пјесника: ил ме гледају *стоочи* (3, 56), *суводоле*, *суводоле* (3, 56), и у мени погледом *исподочним* (3, 52), *мркопрута* међа се узи (3, 52), *злотуки* путеви по свијету (3, 164), и савија се у *бјелолуку* (3, 76), дозива *бјелодане* (П, 209), Стеван Срданов *међедопобједник* (П, 208), рана *бездана* (П, 161), сјен *свесилни* (3, 64), *свевапијућа* псовка (3, 171), да ми се *голоногу* јави (П, 324), и засводи *спапоок* тунел (3, 81), *оловнопругаст* лук (3, 80), *помрки* вук (3, 80), *ведротихо* стање (П, 308) и низ других.

Посебан тип сложеница, чест у језику Мирка Бањевића, јесте слагање самосталне ријечи у другом дијелу са одричном ријечцом *не* у првом дијелу сложенице. Такве су: *невид* (163), утрти *неизвир* (3, 160), нећеш из овог изић *недозвола* / 3, 102), *неучин* (3, 52), Даше *непомени* моје рукотворе (П, 175), чека *неродица* (П, 209) и друге.

8. 2. Извођење или деривација је веома чест поступак нашег писца при грађењу нових стилематичних ријечи. Општестилематичност црногорских говора (одступање од стандардног или чисто дијалекатског), пјесник надограђује новим творбеним моделима и новим значењима које даје лексемама. Тако добијамо: *ињевне* повечери (3, 53), она се напаја са мојих *куцавки* / са мојих извора (3, 175), и *сједина* главе и кост напрсла испошћена (3, 161), *сјечивице* ријечи (3, 172) – ријечи тако оштре да сијеку, Да л *сурвај* огромна зида (3, 81), *расламсај* круга (3, 91), *брзица* ријека (П, 207), *теготна* игра (3, 33) и друге.

8. 3. Веома су интересантне творенице настале комбиновањем композиције и деривације: Небо си пресекао, замрачио *градобијски* (З, 102), кад би све да *надвијечи* (П, 159), *прикрадице* шапће (З, 52), чељуст *троглодитове* (З, 102), *препотопни* зуб мамута (З, 101), код мене *праисконца* (З, 173), и ријека *пресушница* (П, 207) кукуруз кад се по теби *зајезери* (П, 209), кладенац *остакљени* (З, 52) и низ других.

9. Сви наведени примјери, и многи други које нијесмо навели, показују да је Мирко Бањевић особен језички стваралац. Његово пјесничко дјело веома је интересантно за лингвисте, посебно за лингвостилистичаре, јер је његов језик експресиван и пун различитих стилистичких поступака којима писац преводи уобичајене стилистички неутралне јединице у стилеме. Пјеснички поступак реализује кроз смишљену игру ријечима у свих дванаест могућности које теоретичари књижевности наводе¹³. Од побројаних 12 могућности издвојићемо оне које је обилато користио наш пјесник градећи свој пјеснички свијет. Његова игра ријечима огледа се у: 1. понављању и нагомилавању ријечи, 2. особеној творби ријечи, 3. ширењу значења ријечи, 4. необичним облицима чак понекад у унакаженим да би се изазвао јачи ефекат, 5. у употреби хомонима 6. у употреби црногорске народне лексике .

Пјесничко дјело црногорског пјесника Мирка Бањевића заслужује исцрпну лингвостилистичку студију која би нам открила у потпуности пишчев модел органозовања језичког израза и тајне његовог језичког ткања, могућности ријечи али и спутаности писца ријечима и његовој „муци са ријечима”, као и о пишчевој слободи у језичком стварању и учинцима у пјесничкој употреби језика.

Rajka GLUŠICA

POETIC LEXIC OF MIRKO BANJEVIĆ

Summary

In this paper the author starts from the views the critics expressed on the language and style of the Montenegrin poet Mirko Banjević. These views differ and range from negative to positive ones. After analysing the language material the author concludes that the language expression, the style and the poetic lexics of M. Banjević are unique and expressive and that the poet proves himself as an extraordinary language creator.

¹³ Зденко Шкроб, *Књижевност и повијесни свијет*, Загреб 1982. Франц Маутнер, *Игра ријечи и њезино значење*.

